

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการสื่อสาร ความทันสมัย และความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่ กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา นี้มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ

1. เพื่อศึกษาทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท โดยจำแนกตามลักษณะทางประชากรคือ เพศ อายุ การศึกษา รายได้ ตำแหน่งทางสังคม
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท กับปัจจัยต่าง ๆ ต่อไปนี้
  - 2.1 ลักษณะทางประชากร
  - 2.2 พฤติกรรมการสื่อสาร
  - 2.3 ความทันสมัยในระดับบุคคล
  - 2.4 ความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวฯ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) ใช้การสัมภาษณ์ตามแบบสอบถามและการสังเกตเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาคือชาวบ้านปราสาทใต้ ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา จำนวน 208 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นตามสัดส่วน (Proportional Stratified Random Sampling) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ตารางแสดงจำนวนร้อยละในการแจกแจง ซึ่งเป็นสถิติเชิงพรรณนา อธิบายลักษณะทางประชากรของกลุ่มตัวอย่าง พฤติกรรมการสื่อสาร ความทันสมัยในระดับบุคคล ความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และทัศนคติที่กลุ่มตัวอย่างมีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่าง ส่วนการทดสอบสมมติฐานใช้การทดสอบความแตก

ต่างระหว่างค่าเฉลี่ย (T-test) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (Oneway - ANOVA) และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's Product Moment Correlation Coefficiene) ในการวิเคราะห์ ซึ่งมีผลการวิจัยโดยสรุป ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

1.1 ข้อมูลด้านประชากร

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจำนวน 208 คน แบ่งเป็นเพศชาย 66 คน เพศหญิง 142 คน กลุ่มที่อายุมากที่สุดมีอายุระหว่าง 41 - 50 ปี จำนวน 54 คน ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกับกลุ่มอายุระหว่าง 51 - 60 ปี ซึ่งมีจำนวน 51 คน ส่วนใหญ่จำนวน 133 คน จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 และ 150 คน สมรสแล้ว มีฐานะเป็นนารยาหรือสามีของหัวหน้าครอบครัว มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 3 - 5 คน

อาชีพส่วนใหญ่ทำนา มีรายได้อยู่ระหว่าง 30,001 - 35,000 บาท ส่วนใหญ่มีตำแหน่งเป็นสมาชิกกลุ่ม กลุ่มกิจกรรมที่กลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมมากที่สุด คือ กลุ่มสตรีแม่บ้านและจักสาน รองลงมาคือกลุ่มธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.)

1.2 ข้อมูลด้านพฤติกรรมการสื่อสาร

ด้านพฤติกรรมการสื่อสาร กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเจ้าของสื่อประเภทโทรทัศน์ และมีการเปิดรับข่าวสารจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด โดยส่วนใหญ่ดูโทรทัศน์ทุกวัน รองลงมาคือสื่อวิทยุ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างรับฟังทุกวันเช่นกัน รายการที่เปิดรับมากที่สุดคือ ข่าว ในขณะที่มีการเปิดรับสื่อหนังสือพิมพ์น้อยมาก และอ่านเพียง 1 วันต่อสัปดาห์

แหล่งข้อมูลข่าวสารที่มีบทบาทมากที่สุดคือ หอกระจายข่าว กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ หัวหน้าคุ้ม สำหรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการฝึกอบรมนั้น กลุ่มตัวอย่างจะได้รับจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และ หัวหน้าคุ้ม เป็นส่วนใหญ่

กลุ่มตัวอย่างไม่มีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่มีการติดต่อสื่อสารภายนอกหมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่เดินทางไปซื้อขายสินค้าผลผลิต

1.3 ข้อมูลด้านความทันสมัยในระดับบุคคล

กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีหม้อหุงข้าวไฟฟ้า รองลงมาได้แก่ โทรทัศน์ แต่เมื่อต้องการทราบข่าวสารกลุ่มตัวอย่างจะใช้หอกระจายข่าวเป็นแหล่งข้อมูล โดยกลุ่มตัวอย่างชอบความยุติธรรมมากที่สุด รองลงมามีความทะเยอทะยานทางการศึกษา และความเชื่อในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามลำดับ ค่าเฉลี่ยของความทันสมัยในระดับบุคคลของกลุ่มตัวอย่างอยู่ที่ระดับมาก คือ 2.89

1.4 ข้อมูลด้านทัศนคติต่อการพัฒนา

ในการคาดหวังผลประโยชน์ของการพัฒนานั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าการพัฒนาทำให้มีความเข้าใจในชีวิตและสังคมมากที่สุด รองลงมาเข้าใจดีในเรื่องการเสียสละเพื่อชุมชน ค่าเฉลี่ยของทัศนคติต่อการพัฒนาด้านการคาดหวังผลประโยชน์ของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับมาก คือ 3.21

ส่วนคุณลักษณะของการพัฒนานั้น กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในด้านคุณประโยชน์เชิงเปรียบเทียบว่า การพัฒนานี้ทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น รองลงมาเห็นว่าสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและเกิดความรักความสนใจในการรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น โดยมีค่าเฉลี่ยด้านคุณประโยชน์เชิงเปรียบเทียบในระดับมาก คือ 3.38 ด้านความเข้ากันได้ เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่กลุ่มตัวอย่างต้องการในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยด้านความเข้ากันได้ในระดับมากที่สุด คือ 3.54

ด้านความยุ่งยากซับซ้อน พบว่ากลุ่มตัวอย่างสามารถทำความเข้าใจและอธิบายความรู้ที่ได้รับให้แก่เพื่อนบ้านให้เกิดความเข้าใจได้ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ย 3.13 ส่วนด้านความสามารถนำไปทดลองนั้น กลุ่มตัวอย่างพอใจกับโครงการมากที่สุด รองลงมาเห็นประโยชน์ของโครงการ โดยเฉลี่ยของความสามารถนำไปทดลองอยู่ในระดับมาก คือ 3.35 ด้านความสามารถสังเกตเห็นผลได้ กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าชุมชนมีสภาพแวดล้อมและสภาพเศรษฐกิจดีขึ้นมากที่สุด รองลงมาได้แนะนำแนวคิดของโครงการแก่เพื่อนบ้าน โดยมีค่าเฉลี่ยด้านความสามารถสังเกตเห็นผลได้ในระดับมากที่สุด คือ 3.51

1.5 ข้อมูลด้านความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่การท่องเที่ยว

กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเจ้าหน้าที่ฯ มีความเชี่ยวชาญในการดำเนินโครงการ มีความน่าไว้วางใจ และมีความคล่องตัวในระดับมากเท่ากัน โดยมีค่าเฉลี่ย 3.23 , 3.18 และ 3.33

2. การทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐานข้อที่ 1

ลักษณะทางประชากรมีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท จากผลการวิจัยพบว่า

1. ชาวบ้านปราสาทที่มีเพศต่างกันมีทัศนคติต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างต่างกัน (เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1) โดยเพศหญิง มีทัศนคติดีกว่าเพศชาย
2. ชาวบ้านปราสาท ที่มีอายุต่างกัน มีทัศนคติต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างต่างกัน (เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1) แต่มีความแตกต่างกันน้อยมาก
3. ชาวบ้านปราสาทที่มีอาชีพต่างกัน มีทัศนคติต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างต่างกัน (เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1) โดยกลุ่มอาชีพค้าขายมีทัศนคติดีที่สุด

4. ชาวบ้านปราสาทที่มีการศึกษาต่างกัน มีทัศนคติต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ตัวอย่างต่างกัน (เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1) โดยกลุ่มที่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีทัศนคติที่ดีที่สุด

5. ชาวบ้านปราสาทที่มีรายได้ต่างกัน มีทัศนคติต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ตัวอย่างไม่แตกต่างกัน (ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1)

6. ชาวบ้านปราสาทที่มีตำแหน่งในหมู่บ้านต่างกัน มีทัศนคติต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ตัวอย่างไม่แตกต่างกัน (ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ 1)

สมมติฐานข้อที่ 2

พฤติกรรมสื่อสารมีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท ผลการวิจัยพบว่า ไม่เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานข้อที่ 3

ความทันสมัยในระดับบุคคล มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท ผลการวิจัยพบว่า เป็นไปตามสมมติฐาน

สมมติฐานข้อที่ 4

ความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท ผลการวิจัยพบว่า เป็นไปตามสมมติฐาน

อภิปรายผล

สมมติฐานที่ 1

ลักษณะทางประชากร มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่าง
ของชาวบ้านปราสาท

ผลการวิจัยพบว่า เพศที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการพัฒนา ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน โดย
เพศหญิงมีทัศนคติไปในเชิงบวกมากกว่าเพศชาย (ตารางที่ 33) สามารถอธิบายได้ว่า การพัฒนาที่นำมาเผยแพร่
แพร่เห็นที่โครงการอบรมงานหัตถกรรม ซึ่งกลุ่มตัวอย่างให้ความสนใจโดยคาดหมายว่า จะนำความรู้ที่ได้
รับไปผลิต สินค้า เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัว ส่วนปัจจัยด้านอายุนั้น พบว่า กลุ่มอายุ 51 -
60 ปี มีทัศนคติต่อการพัฒนาดีที่สุด รองลงมาได้แก่ กลุ่มอายุ 41 -50 ปี ซึ่งทั้งสองกลุ่มมีทัศนคติดีกว่ากลุ่ม
อายุต่ำกว่า 30 ปี และกลุ่มอายุ 31 - 40 ปี (ตารางที่ 35) ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ค่า
เฉลี่ยของทัศนคติของกลุ่มต่าง ๆ มีความแตกต่างกันน้อยมาก (ตารางที่ 34) ซึ่งน่าจะมีผลมาจากลักษณะทาง
ประชากรด้าน อื่นๆ เช่น สถานภาพของกลุ่มตัวอย่างส่วนมากสมรสแล้ว (ตารางที่ 4) และเป็นหญิง (ตารางที่
1) มีช่วงอายุ 41 - 50 ปี (ตารางที่ 2) และจากการสังเกตพบว่า กลุ่มชาวบ้านในวัยทำงาน (อายุ 20 - 40 ปี)
เพศชายไม่ได้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยนี้ น่าจะมีสาเหตุมาจากการโยกย้ายที่อยู่อาศัยชั่วคราวเพื่อไปทำงาน
ในกรุงเทพฯ หรือเข้าไปรับจ้างทำงานในตัวจังหวัด ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์

อย่างไรก็ตาม ค่าเฉลี่ยของทัศนคติที่ใกล้เคียงกันนี้ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน จากข้อมูลทีกล่าว
มาอธิบายได้ว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ไม่สามารถออกไปรับจ้างหรือทำงานนอกหมู่บ้านได้ เนื่องจากมีภาระใน
ครอบครัว เช่น มีบุตรต้องเลี้ยงดู หรือสูงอายุเกินไป ดังนั้น เมื่อมีการเผยแพร่โครงการที่อาจจะช่วยเสริมรายได้
ได้ จึงยินยอมเข้าร่วม และคาดว่าจะไม่กระทบต่อภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบอยู่ในครอบครัว ส่วนปัจจัยทางด้าน
อาชีพและการศึกษานั้น พบว่า อาชีพทำนา และค้าขาย มีทัศนคติต่อการพัฒนาดีกว่ากลุ่มอื่น ๆ (ตารางที่ 37)
และกลุ่มที่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และต่ำกว่ามีทัศนคติดีกว่ากลุ่มอื่น ๆ (ตารางที่ 39) สามารถ
อธิบายได้ว่า กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุเกิน 40 ปี สำเร็จการศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ ชั้นประถมศึกษาปีที่
ที่ 4 และมีอาชีพที่สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษ คือ ทำนา ซึ่งจะมีเวลาดว่างหลังจากเก็บเกี่ยว และไม่มีความรู้พบ
ที่จะไปรับจ้างทำงานนอกหมู่บ้าน จะมีทัศนคติดีต่อโครงการ เพราะเป็นการฝึกทักษะทางหัตถกรรม โดยไม่
ต้องอาศัยความรู้พื้นฐานมากนัก

ส่วนปัจจัยด้านรายได้และตำแหน่งในหมู่บ้าน ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการพัฒนา ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานนั้น (ตารางที่ 40 และ 41) น่าจะเป็นเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีรายได้ไม่สูงนักจึงเห็นว่าการได้พัฒนาหมู่บ้านไม่ว่าวิถีทางใดย่อมเป็นสิ่งที่ช่วยให้สภาพความเป็นอยู่โดยรวมดีขึ้น

จากข้อมูลทั้งหมดพบว่าชาวบ้านปราสาทนี้มีลักษณะของหมู่บ้านอีสานทั่วไป ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้กล่าวถึงลักษณะของชุมชนอีสานว่ามีความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง เน้นอุดมการณ์แห่งความเป็นพี่น้องแบบสังคมนิยม การเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้าของหมู่บ้านเป็นไปแบบลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่เป็นระบบเนื่องจากระบบทุนไม่ได้สร้างพื้นฐานการผลิตการเกษตรสมัยใหม่ให้แก่หมู่บ้าน จึงช่วยให้หมู่บ้านรักษารากฐานวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของตนเองไว้ได้

การที่ชุมชนรักษาแบบแผนวัฒนธรรมได้นี้เป็นฐานอันสำคัญที่ทำให้หมู่บ้านยังสามารถมีทางเลือกการมีชีวิตอยู่ตามจารีตและค่านิยมที่เป็นตัวของตัวเอง ชุมชนหมู่บ้านส่วนใหญ่ได้คงรักษาแบบแผนการผลิตโบราณไว้คู่ไปกับการก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่ พลังที่ช่วยจรรโลงระบบพอยังชีพนี้ไว้ ก็คือพลังทางวัฒนธรรมนั่นเอง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537 : 135 - 136)

การมีพลังทางวัฒนธรรม ผนวกกับทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ เช่น ปราสาทหินพิมาย อ่างเก็บน้ำแห่งนี้ จึงเป็นเหตุให้ ทท.สนใจที่จะพัฒนาหมู่บ้านนี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่

หากพิจารณาในรายละเอียด พลังทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นนี้ มีสาเหตุมาจากความยากจนนั่นเอง ซึ่งส่งผลให้เกิดการอพยพแรงงาน ดังสังเกตเห็นได้จากกลุ่มตัวอย่างที่ส่วนใหญ่ไม่ใช่ผู้อยู่ในวัยทำงานเป็นเพศหญิงมีการแต่งงานดูแลครอบครัวและลูกหลาน มีการศึกษาต่ำ จากการสัมภาษณ์พบว่า หมู่บ้านปราสาทนี้ได้รับการพัฒนาในรูปของการเพิ่มผลผลิตและรายได้เสริมมาโดยตลอด แต่ไม่มีความต่อเนื่องทำให้กิจกรรมต่าง ๆ เลิกล้มไป และชาวบ้านก็ยังยากจนอยู่ กลุ่มกิจกรรมดังกล่าวได้แก่ กลุ่มทำขนมและอาหาร มีการสอนการทำขนมเค้ก และคุกกี้ โดยนำอุปกรณ์การทำขนมมามอบให้ สาเหตุที่เลิกล้มเพราะ ผลิตแล้วไม่มีผู้ซื้อ และต้นทุน

การผลิตสูง กลุ่มยุทธศาสตร์สวนแก้วพัฒนา เป็นการรวมกลุ่มยุทธศาสตร์เพื่อแรงค์ให้เปลี่ยนทัศนคติจากการไปขายแรงงานนอกหมู่บ้าน ให้หันมาทำการเกษตรและพัฒนาผลผลิตในหมู่บ้าน แต่ประสบความล้มเหลว เพราะ ความแห้งแล้งของผืนดิน ขาดแคลนน้ำ และค่าครองชีพสูง กลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มผู้เลี้ยงโค กลุ่มขยายพันธุ์พืชไร่ และกลุ่มจักสาน ก็มีสาเหตุของความล้มเหลวคล้าย ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้ก็มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของวัชรารัตน์ ตระกูลดิษฐ์ เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติเกี่ยวกับการยอมรับการทำนาแผนใหม่ พบว่า เพศ และอายุ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทัศนคติการยอมรับการทำนาแผนใหม่ ส่วนฐานะทางเศรษฐกิจไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติในการยอมรับการทำนาแผนใหม่ และงานวิจัยของสมใจ สังข์เสตม เรื่องปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับของใหม่ของชานาภาคใต้ในจังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 3 หมู่บ้าน พบว่า อายุ การศึกษา และรายได้ มีความสัมพันธ์กับการยอมรับของใหม่

สมมติฐานที่ 2

พฤติกรรมสื่อสารมีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท

ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมสื่อสารไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนา (ตารางที่ 42) จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐาน จากการศึกษาพบว่า มีการเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ในปริมาณสูงมาก (ตารางที่ 12 และ 13) ตลอดจนการเป็นเจ้าของสื่อวิทยุ และโทรทัศน์ ร้อยละ 70 ขึ้นไป (ตารางที่ 11) นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างยังมีการเดินทางไปติดต่อกับสังคมภายนอกในปริมาณความถี่ที่สูงมาก (ตารางที่ 19) แต่ทว่าพฤติกรรมสื่อสารเหล่านี้ไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนา ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริธนาภรณ์ เชษฐากุล เรื่องลักษณะการรับของใหม่ในกลุ่มชานา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่พบว่า เหตุผลสำคัญประการหนึ่งซึ่งมีผลต่อการยอมรับของใหม่ของชานาในหมู่บ้านดังกล่าวคือการกระจายสิ่งใหม่เข้าไปในหมู่บ้านโดยผ่านสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์

ในส่วนของพฤติกรรมการสื่อสารของชาวบ้านนั้น ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้กล่าวว่า "สื่อมวลชนนำข่าวสารเรื่องราวมาสู่หมู่บ้านก็จริง แต่สำหรับชาวบ้านข่าวสารเหล่านั้นค่อนข้างอยู่นอกประสบการณ์ของเขา บางครั้งอาจดูแปลกประหลาดกระจัดกระจายจนยากที่ชาวบ้านจะนำมาจัดให้เข้ากับสารบบความคิดเป็นวัฒนธรรมของตนเอง" (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537 : 137) จึงพิจารณาได้ว่า ไม่ว่าภาครัฐจะนำการพัฒนาในรูปแบบใดมาสู่หมู่บ้าน ชาวบ้านจะมีทัศนคติที่ดีและให้ความร่วมมือเสมอ โดยการพัฒนาในระดับหมู่บ้านนี้ไม่จำเป็นต้องใช้สื่อมวลชนในการเผยแพร่ หากแต่ควรเน้นที่สื่อบุคคล ซึ่งมีผลมากในกระบวนการเผยแพร่ข่าวสารและมีค่าใช้จ่ายต่ำกว่าสื่อมวลชนมาก เป็นสื่อหลักในการพัฒนา และรัฐควรพิจารณาอย่างละเอียดและรอบคอบในขั้นตอนและกระบวนการของการพัฒนาเพื่อให้เกิดประสิทธิผล

อนึ่ง เหตุผลที่เป็นไปได้ในเรื่องนี้ก็คือ ชาวบ้านได้เปิดรับสื่อมวลชนต่าง ๆ ในแง่ของการรับข่าวสาร เพื่อความทันสมัย ทันโลก ทันเหตุการณ์บ้านเมือง แต่เนื้อหาของข่าวที่ส่งผ่านสื่อมวลชนนั้น เป็นเรื่องทั่วๆ ไป ไม่มีเนื้อหาที่เฉพาะเจาะจงในเรื่องของการพัฒนาการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ถึงแม้ว่าจะมีข่าวในแวดวงอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเสนออยู่บ้าง แต่ก็ เป็นเนื้อหาที่สร้างการรับรู้ให้ชาวบ้านไม่ได้ไปถึงขั้นจูงใจให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือแสวงหาข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติมเพื่อเปลี่ยนทัศนคติแต่ประการใด ส่วนใหญ่เป็นข่าวสารที่มุ่งประโยชน์ด้านการตลาดฉะนั้น จึงถือว่าพฤติกรรมการสื่อสารของชาวบ้านไม่มีความสัมพันธ์ที่จะทำให้ชาวบ้านเปลี่ยน ทัศนคติได้ เพราะเนื้อหาไม่มีความสัมพันธ์กัน คือไม่เกี่ยวข้องกับการจูงใจให้ตระหนักในการพัฒนาหมู่บ้านให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

สมมติฐานที่ 3

ความทันสมัยในระดับบุคคล มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว ตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท

ผลการวิจัยพบว่า ความทันสมัยในระดับบุคคลมีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน (ตารางที่ 43) จากการศึกษพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีบุคลิกภาพด้านความทันสมัยค่อนข้างสูง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มตัวอย่างมีบุคลิกด้านการเห็นคุณค่าของเวลาในระดับปาน

กลาง และไม่เห็นด้วยกับการกล้าเสี่ยง ในขณะที่ชอบความยุติธรรมมากที่สุด สามารถอธิบายได้ว่า ลักษณะชอบความยุติธรรมนั้นเป็นบุคลิกของชาวบ้านทั่วไป รวมทั้งความไม่เร่ร่อน หรือค่อนข้างแข็งขี้ก็เป็นบุคลิกของชาวบ้านในท้องถิ่นทั่วไป ส่วนบุคลิกภาพในเรื่องความเสี่ยงนั้นจากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความลังเลในการตัดสินใจเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์บุคลิกภาพด้านความทันสมัยของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีบุคลิกภาพที่ทันสมัยไม่อยู่ในระดับสูงที่สุด แต่ก็สอดคล้องกับผลงานของโรเจอร์ร่วมกับชูเมคเกอร์ และโรเจอร์ร่วมกับสเวนนิ่ง ที่พบว่า ตัวแปรด้านบุคลิกภาพความทันสมัยมีความสัมพันธ์กับการยอมรับนวัตกรรม และงานวิจัยของณัฐนันท์ เจริมวงศาเวช เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับการอยู่อาศัยในคอนโดมิเนียมของชาวกรุงเทพมหานคร ที่พบว่า ความทันสมัยในระดับบุคคลมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการยอมรับการอยู่อาศัยในคอนโดมิเนียม

สมมติฐานที่ 4

ความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่การท่องเที่ยว มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างของชาวบ้านปราสาท

ผลการวิจัยพบว่า ความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่การท่องเที่ยว มีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาในระดับปานกลาง ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐาน (ตารางที่ 44) จากการศึกษาพบว่า ความเชี่ยวชาญในการดำเนินโครงการ ความน่าไว้วางใจ และความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน ของเจ้าหน้าที่การท่องเที่ยว สามารถทำให้กลุ่มตัวอย่างเกิดความเชื่อถือ แต่โดยทั่วไปแล้วมักพบว่าเจ้าหน้าที่ของทางราชการเป็นสื่อบุคคลที่สร้างความน่าเชื่อถือแก่ชาวบ้านในภาคอีสานอยู่แล้ว ชาวบ้านมักจะให้เกิดเกียรติราชการที่เข้าไปพัฒนาชนบทว่าเป็น “หัวหน้า” หรือ “อาจารย์” เนื่องจากนำความรู้ใหม่ ๆ มาเผยแพร่อยู่เสมอๆ และเป็นตัวแทนของรัฐในการนำความเจริญมาสู่หมู่บ้านผู้หนึ่ง นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ฯ ยังได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนา ในการทดลองปฏิบัติอยู่เสมอ เนื่องจากเป็นโครงการพัฒนาร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและชาวบ้าน รวมทั้งการฝึกอาชีพที่ต้องใช้ทักษะ จึงทำให้ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่มีโอกาสใกล้ชิดซึ่งกันและกัน และมีผลต่อความศรัทธาเชื่อถือของชาวบ้าน

ผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพรสิทธิ์ พัฒนานุรักษ์ เรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร : การศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรเขตรังสิต และงานวิจัยของพิมพ์จันทร์ ใจวงศ์ เรื่องคุณลักษณะของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่มีความสัมพันธ์ต่อการยอมรับวิทยการแผนใหม่ในการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเลของสมาชิกสหกรณ์นิคมตำบลโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร ที่พบว่า ความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมฯ มีส่วนในการชักจูงใจกลุ่มเป้าหมายให้ยอมรับนวัตกรรมได้ดี

จากการสังเกต ผู้วิจัยพบว่า สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านหลังจากโครงการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ยังไม่ปรากฏผลสำเร็จมากนัก บริเวณแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านเท่านั้นที่ได้รับการดูแลความสะอาด แต่บริเวณอื่น ๆ ในหมู่บ้านยังมีการละเลยด้านการรักษาความสะอาด และจากการสัมภาษณ์พบว่า เมื่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จะจัดโครงการต่าง ๆ ขึ้นที่หมู่บ้าน เช่น นำนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศมาพักในหมู่บ้าน หรือโครงการผู้นำเยาวชนอนุรักษ์พิทักษ์ท่องเที่ยวไทย ครั้งที่ 3-4 ที่นำคณะเยาวชนมาร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านและพักค้างคืนตามบ้านชาวบ้าน จะมีการแจ้งให้ทราบล่วงหน้า ซึ่งชาวบ้านก็จะร่วมมือกันทำความสะอาดบริเวณหมู่บ้านเป็นครั้งคราว นอกจากนี้ ไม้ดอกไม้ประดับต่าง ๆ ที่นำมาปลูกบริเวณรอบหลุมขุดค้น ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว ก็ขาดการดูแลบำรุงรักษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรดน้ำ ซึ่งจำเป็นอย่างมาก กับสภาพความแห้งแล้งของผืนดินในหมู่บ้าน ต้นไม้ที่ยังคงเหลือเป็นต้นไม้ที่มีความทนทานต่อสภาพแห้งแล้ง เช่น เฟื่องฟ้า ทางนกยูง แก้ว เป็นต้น จากการสอบถาม จึงได้ทราบข้อมูลว่า ไม่มีหน่วยงานใดรับภาระในเรื่องนี้โดยตรง จึงขาดความต่อเนื่องในการบำรุงรักษา

ปัญหาอีกประการหนึ่ง คือการขาดการจัดตั้งองค์กรระดับชาวบ้านในการมีส่วนร่วมหรือช่วยกันรับผิดชอบดูแลสาธารณสมบัติ

นอกจากนี้ ยังพบว่า มีชาวบ้านเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ยังคงนำความรู้ที่ได้จากการอบรมผลิตหัตถกรรมมาช่วยเสริมรายได้ ซึ่งสามารถสรุปสาเหตุได้ดังนี้

1. ปัญหาเรื่องการลงทุน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อปีประมาณ 30,001-35,000 บาท ทำให้มีอำนาจการลงทุนและความสามารถในการเสี่ยง (Risk Absorbing Capacity) ต่ำ ประกอบกับชาวบ้านจะต้องลงทุนซื้อวัตถุดิบ เพื่อผลิตงานหัตถกรรม และนำมาฝากขายรอบ ๆ บริเวณหลุมขุดค้น ซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมน้อยมาก จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความล้มเหลว และหันมาท้อเสื่อจากวัตถุดิบเดียวกันเช่นเดิม โดยให้เหตุผลว่า แม้นักท่องเที่ยวไม่มาซื้อก็ยังขายให้แก่ชาวบ้านด้วยกันได้ ทำให้ได้ผลกำไรกลับมาเร็วกว่า

2. ปัญหาเรื่องการตลาด ชาวบ้านไม่สามารถขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมได้ เพราะเป็นผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบสำหรับนักท่องเที่ยวอาศัยในเมืองใหญ่ ซึ่งจะเข้ามายังหมู่บ้านเป็นจำนวนน้อยมาก ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวได้แก่ กระเป๋าถือ แบบต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านเองไม่เคยใช้ในชีวิตประจำวัน จึงต้องรอให้มีลูกค้าจากเมืองใหญ่มาซื้อเท่านั้น จะเห็นว่าย่างขาดการจัดการด้านการตลาดในรูปแบบสหกรณ์และการหาตลาดในเมืองใหญ่

ในรอบปีหนึ่ง ๆ ชาวบ้านจะมีโอกาสขายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมได้ประมาณ 1 ครั้ง คือในงานเทศกาลเที่ยวพิมาย ที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ห่างจากหมู่บ้านราว 20 กิโลเมตร ซึ่งงานดังกล่าวจัดโดย ททท. เพียงปีละ 3 วัน และ ททท. จะกันพื้นที่ออกร้านขายสินค้าให้ชาวบ้าน จะเห็นว่า หาก ททท. เข้าไปดำเนินการพัฒนาอาชีพเสริมให้แก่ชาวบ้านพร้อมกับสร้างกลไกทางการตลาด และการลงทุนที่เป็นรูปธรรมแน่นอน จะมีผลให้เกิดการสร้างรายได้เสริมได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การจัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพ ควรเลือกให้เหมาะสมกับเพศของชาวบ้าน อาทิ การส่งเสริมอาชีพหัตถกรรมที่ได้ดำเนินการไปนั้นเหมาะกับกลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มสตรี ดังนั้นจึงควรพิจารณาโครงการลักษณะอื่น ๆ เพื่อเผยแพร่แก่กลุ่มที่เป็นผู้ชายเพิ่มเติมด้วย

2. ในการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ควรเลือกสื่อที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่ม เช่น กรณีของบ้านปราสาทนี้ พบว่า สื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพที่สุด หากเป็นกรณีการเผยแพร่ข่าวสารเพื่อผู้บริโภคนักท่องเที่ยว (นักท่องเที่ยว) ควรใช้สื่อมวลชนเป็นสื่อหลัก และควรเลือกเวลาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละระดับ

3. เนื้อหาของสารที่ ททท.เผยแพร่ออกไปนั้น ส่วนใหญ่เป็นเนื้อหาสำหรับกลุ่มเป้าหมายใหญ่กลุ่มเดียว คือนักท่องเที่ยว ควรจะเพิ่มสาระหรือความรู้ สำหรับผู้ประกอบการระดับท้องถิ่น หรือองค์กรชาวบ้านที่ทำหน้าที่ดูแลทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยว

4. ททท.ควรให้ความรู้ด้านการตลาดแก่ชาวบ้านปราสาท และหมู่บ้านอื่น ๆ ที่ ททท.เข้าไปส่งเสริม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านรวมตัวจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาด้านการตลาดหรือปัญหาอื่น ๆ ขึ้นเอง ททท.ไม่ควรเข้าไปดำเนินการจัดตั้งหรือสนับสนุนใด ๆ แต่ควรเน้นการให้ความร่วมมือด้านวิชาการ หรืองบประมาณสนับสนุน เท่าที่จำเป็นหากมีการร้องขอ ในปัจจุบันเมืองครุฑชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันเพื่อร่วมแก้ไขปัญหาภายในหมู่บ้าน ในลักษณะนี้ ททท.สามารถอำนวยความสะดวกให้ผู้นำชุมชนที่บ้านปราสาทนี้ไปศึกษาและดูงานด้านต่าง ๆ ได้ เพื่อนำมาปรับปรุงใช้ภายในชุมชน

5. การนำลักษณะของการพัฒนาไปใช้ลักษณะการพัฒนาประเภทหนึ่งอาจเหมาะสมกับหมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น ดังนั้น ลักษณะการพัฒนาที่หมู่บ้านปราสาทนี้ อาจจะไม่ได้รับผลสำเร็จ หรืออาจจะเกิดผลที่แตกต่างกันในหมู่บ้านอื่น ๆ

6. ควรปรับแนวคิดและหลักการของการพัฒนา

คำว่า การพัฒนา นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้หลายคน ซึ่งได้นิยามขึ้นตามแนวคิดที่เปลี่ยนไป ซึ่งเกื้อ วงศ์บุญสิน (เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2538 : 73-76) ได้รวบรวมไว้ดังนี้

6.1 แนวคิดในช่วงทศวรรษที่ 1960-1970

การพัฒนา คือ สภาวะที่เศรษฐกิจของประเทศหนึ่ง ๆ สามารถทำให้ผลผลิตมวลรวมประชาชาติสูงถึงร้อยละ 5-7 ต่อปี และสามารถรักษาระดับนั้นไว้ได้เป็นสภาวะที่ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีในทางเศรษฐกิจ

6.2 แนวคิดในช่วงทศวรรษที่ 1960-1970

การพัฒนา คือ การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยการเร่งรัดให้ผลผลิตมวลรวมของชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันเป็นกระบวนการที่ส่งผลให้ระดับรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศสูงขึ้น และประชาชนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในทางเศรษฐกิจ

6.3 แนวคิดในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970

การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการว่าจ้างงานตามที่ได้วางแผนไว้แล้ว เพื่อลดสัดส่วนของภาคเกษตรกรรมในขณะที่เพิ่มสัดส่วนของภาคอุตสาหกรรมและการบริการ

ในสมัยต่อมามีผู้วิจารณ์และปฏิเสธแนวคิดนี้ โดยให้ความเห็นว่าความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่ใช่การพัฒนา หากแต่มีขอบเขตจำกัดเพียงการเพิ่มรายได้เฉลี่ยมวลรวมประชาชาติ เกิดสภาพความยากจนรุนแรงขึ้น เป้าหมายของการพัฒนาด้านอื่น ๆ เลื่อมลง เช่น ทัศนคติ ภาวะทางสถาบันสังคม วัฒนธรรม เป็นต้น จึงเกิดแนวคิดใหม่ขึ้น ได้แก่

6.4 การพัฒนา คือการสร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่การกระจาย

6.5 แนวคิดที่ว่าด้วยการพัฒนาโดยเน้นเรื่องความต้องการขั้นพื้นฐาน คือการเปลี่ยนแปลงต่อระบบสังคมทั้งระบบ และมุ่งสู่การสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนและกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมภายในระบบนั้น เป็นการก้าวออกจากสภาพชีวิตที่ไม่น่าพึงพอใจไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าทั้งในด้านวัตถุและความรู้สึกนึกคิด

6.6 การพัฒนา คือ การสร้างความทันสมัย และการพัฒนาแล้วคือความทันสมัย

6.7 การพัฒนา คือ การเพิ่มพูนขีดความสามารถของสังคม

6.8 การพัฒนาในทางวัฒนธรรม หมายถึงการสร้างความรู้สึกลึกซึ้งใหม่ว่าตนเป็นชาติ มีความเชื่อมั่นและพร้อมที่จะทำทุกอย่างโดยเสียสละเพื่อประเทศชาติของตน

6.9 ในทางเศรษฐศาสตร์การเมือง การพัฒนาคือการปฏิรูประเบียบสังคมให้มีความยุติธรรมมากขึ้น มีเอกราชของชาติ และได้รับการธำรงไว้เป็นอิสระจากการแทรกแซงครอบงำของรัฐบาลอื่นใดหรือกลุ่มประโยชน์ (แนวคิดตามทฤษฎีการพึ่งพิง)

6.10 การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพของระบบเศรษฐกิจ ในภาวะที่มีดุลยภาพและมีพลวัต (แนวคิดว่าด้วยการพัฒนาแบบยั่งยืน)

จากที่กล่าวมาจะพบว่าผู้มีผู้ให้คำนิยามการพัฒนาไว้มากมายและแตกต่างกันออกไปตามค่านิยมหรือความเชื่อพื้นฐาน ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา สำหรับวิธีการพัฒนาที่เปลี่ยนไปตามนิยามและกาลเวลานั้นปรากฏใน 3 ลักษณะ

เริ่มต้นด้วยการช่วยเหลือคนจนผู้ยากไร้ด้วย "การสงเคราะห์แบบให้เปล่า" (อาจเปรียบเทียบได้ว่าเมื่อมีคนอดอาหารเราก็กินให้ปลาแก่พวกเขาไว้กิน) ด้วยการใช้กระบวนการทำงานแบบทำงานไตร่ตรองผลการทำงาน-เริ่มทำงานแบบใหม่ (Action-Reflection-Action) ทำให้เกิดความเข้าใจในขั้นต่อมาว่า วิธีการสงเคราะห์แบบให้เปล่านั้น ถึงจะสามารถช่วยให้คนจนแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้แต่ก็เป็นครั้งคราว และอาจทำให้ผู้ยากไร้คอยแต่รอความช่วยเหลือจากคนอื่น ในขั้นต่อมาจึงได้ยกระดับวิธีทำงานมาเป็นแบบ "กึ่งสงเคราะห์กึ่งพัฒนา" (อาจเทียบได้กับการให้เบ็ดและหัดให้ใช้คันเบ็ดไปตกปลาเอง)

ในขั้นต่อมา วิธีการทำงานก็ยกระดับขึ้นม่อีกขั้นหนึ่งคือ เป็น "งานพัฒนาเต็มรูปแบบ" (ในความหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจ ในขั้นนี้อาจจะเทียบได้กับการให้ชาวบ้านขุดบ่อ หัดเลี้ยงปลา หัดเพาะพันธุ์ปลาเอง) งานพัฒนาขั้นตอนนี้เต็มรูปแบบนี้ เป็นงานที่เรารู้จักกันแพร่หลายที่สุดเพราะเป็นตอนที่งานพัฒนาตั้งเนื้อตั้งตัวเป็นรูปร่างชัดเจนที่สุด กิจกรรมที่เราคุ้นเคย ได้แก่งานธนาคารข้าว ขุดบ่อน้ำ ธนาคารควาย ธนาคารปุ๋ย สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 : 15)

ผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดและหลักการของการพัฒนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่างที่บ้านปราสาทนี้ควรมุ่งเน้นรูปแบบ "งานพัฒนาเต็มรูปแบบ" ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกันกับ

การพัฒนาแบบยั่งยืน และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) ที่มีเป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

7. รูปแบบการพัฒนาที่หมู่บ้านปราสาท

ควรปรับรูปแบบการพัฒนาที่ ททท.ดำเนินการในหมู่บ้านปราสาท ก็มีวิธีการคล้ายคลึงกับที่กล่าวมา ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ กล่าวว่ามักจะต้องพบกับขีดจำกัดหลาย ๆ อย่าง หรือในบางกรณีอาจจะสร้างปัญหาใหม่ หรือเกิดผลเสียในด้านอื่น ๆ กับชุมชน ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ :16-17)

7.1 สามารถช่วยได้ แต่ชาวบ้านที่พอมือยังมีกั้นระดับหนึ่งเท่านั้น

จากการวิจัย พบว่า ยังมีชาวบ้านยากจนอย่างมากในหมู่บ้าน เนื่องจากการผลิตสินค้าหัตถกรรมต้องใช้เงินทุนในการซื้อวัตถุดิบ ซึ่งชาวบ้านเหล่านั้นไม่สามารถจะทำได้

7.2 ชาวบ้านแตกความสามัคคีกัน เพราะแก่งแย่งผลประโยชน์กัน

จากการวิจัย ไม่พบประเด็นนี้ชัดเจนนัก สาเหตุน่าจะเกิดจากยังไม่มีผลประโยชน์เกิดขึ้นชัดเจน เช่น กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นไม่มีผลตอบแทนเป็นเงิน แต่ปรากฏสถานการณ์ที่อาจนำไปสู่สภาวะการแตกความสามัคคีได้ เช่น การจัดตั้งกลุ่มสตรีแม่บ้าน และจัดงานขึ้นโดยการสนับสนุนของ ททท.โดยมีกิจกรรมเช่นเดียวกันกับกลุ่มสตรีสหกรณ์ซึ่งจัดตั้งมาก่อนหลายปี โดยกรมส่งเสริมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทั้งสองกลุ่มมุ่งผลิตงานหัตถกรรมเพื่อเสริมรายได้แต่ไม่ร่วมมือกัน หรือแข่งขันกันด้านผลประโยชน์ ซึ่งผู้วิจัยไม่ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับสาเหตุดังกล่าว

7.3 เป็นการ “ฉีก” กลุ่มที่มีโครงการออกจากคนอื่น ๆ ในชุมชน

จากการจัดตั้งกลุ่มในข้อ 4.2 ปรากฏลักษณะแยกตัวเช่นนี้อยู่บ้าง เช่น การรวมตัวให้ความร่วมมือกับ ททท.ในโครงการย่อยต่าง ๆ ผู้ที่ไม่ได้เข้ากลุ่มจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือมากนัก ลักษณะเช่นนี้อาจจะทำให้ลายวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชนโดยไม่รู้ตัว เพราะแต่เดิมกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านทั้งหมด นอกจากนี้โครงการดังกล่าวยังเป็นกิจกรรมเฉพาะกับสตรีเท่านั้น ก็เท่ากับ “ฉีก” ผู้หญิงออกจากครอบครัว เพราะในวัฒนธรรมดั้งเดิม กิจกรรมทุกอย่างในชุมชนทั้งพ่อบ้าน แม่บ้าน เด็ก ๆ จะร่วมกันทำทั้งหมด

7.4 โครงการพัฒนาได้เข้าไปทำลายผู้นำชุมชนโดยมิได้ตั้งใจ

ปรากฏการณ์เช่นนี้ยังไม่พบในหมู่บ้าน แต่อาจจะเกิดขึ้นได้โดยที่แนวคิดนี้กล่าวว่า "ในแต่ละชุมชนนั้นจะมี "ผู้นำตามธรรมชาติ" อยู่เสมอ และเมื่อเราทำโครงการพัฒนา ก็มักจะได้นำผู้นำชุมชนเหล่านั้นเข้ามาเป็นผู้นำโครงการของเราด้วย ผู้นำตามธรรมชาติเหล่านั้นมักจะเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละเพื่อส่วนรวม แต่ทว่าหลังจากมารับภาระเป็นผู้นำโครงการแล้ว มีหลายคน que เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น คดโกง เห็นแก่ตัว ขาดความยุติธรรม (เราอาจจะต้องค้นคว้าหาสาเหตุที่แท้จริงต่อไป) ทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับของชุมชน หลายคนต้องหนีออกจากหมู่บ้านไปเลย ทำให้ชุมชนขาดผู้นำไป พิจารณาในแง่นี้ก็อาจจะมองได้ว่าโครงการพัฒนาได้เข้าไปทำลายผู้นำชุมชนโดยมิได้ตั้งใจ" (กาญจนา แก้วเทพ, : 17)

7.5 ปัญหาอายุไม่ยืนยาวของงานพัฒนา

สภาพที่ปรากฏผู้วิจัย พบว่า ปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้ผลิตงานหัตถกรรมตามที่ ททท.ได้เข้าไปอบรม แต่กลับไปทอเสื่อพื้นเมืองอย่างเดิมโดยให้เหตุผลว่า ทำง่าย และขายได้เร็วกว่า

8. ขั้นตอนในการพัฒนาหมู่บ้านที่ควรปฏิบัติ

จากแนวคิดและปัญหาของการพัฒนาที่กล่าวมา ควรมีการปรับปรุงขั้นตอนในการพัฒนาหมู่บ้าน หากมีการพัฒนาหมู่บ้านลักษณะนี้ในท้องถิ่นอื่น ๆ ได้แก่ (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 : 58-62)

ขั้นที่ 1 : การเลือกกลุ่มเป้าหมาย

การจะเลือกว่าจะทำงานกับใครบ้างนั้น ควรจะใช้เกณฑ์ตามแบบของชุมชน ตามปกติถ้าเอาหลักของวัฒนธรรมแบบใหม่ เรามักจะเอา "ความสนใจที่จะมารวมกลุ่มกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน" มาเป็นเกณฑ์ กรณีของโครงการที่บ้านปราสาท เราใช้การอบรมผลิตงานหัตถกรรมเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมมาเป็นเกณฑ์ แต่หากเราเปลี่ยนมาใช้เกณฑ์ของวัฒนธรรมชุมชนมาเป็นหลักบ้าง การเลือกกลุ่มเป้าหมายอาจจะเปลี่ยนไป เช่น เกณฑ์แรกคงจะต้องเป็น "คนที่มีศีลมีธรรม" เป็นอันดับแรก "ต้องช่วยเหลือตัวเองถึงที่สุด" "ต้องมีความเพียรทน สมถะ ไม่โลภ ซื่อสัตย์" นอกจากนั้นในวัฒนธรรมดั้งเดิมยังมีวิธีการค่อย ๆ เลือกกลุ่มเป้าหมายอย่างช้า ๆ เช่น มีระยะทดสอบน้ำใจ ตรวจสอบคุณธรรม ทั้งนี้โดยไม่ให้คุณค่ามากนักกับปริมาณของสมาชิก แต่สนใจมิติของคุณภาพ ไม่ได้ใส่ใจมากนักกับการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนอย่างรวดเร็ว แต่

จะค่อย ๆ ดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งขั้นตอนนี้ ในระบบการทำงานของ ททท. มักจะถูกกำหนดด้วย ระยะเวลาอันจำกัด

ขั้นที่ 2 : การค้นคว้าวิจัย การสำรวจชุมชนและการวางแผนงาน

ขั้นตอนนี้ถ้าเราทำตามวัฒนธรรมของเรา เรานักพัฒนา ก็จะเป็นผู้กำหนดทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่ เราจะสำรวจชุมชนตามเกณฑ์ของเรา ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นด้านเศรษฐกิจหรือการเมืองในชุมชนและเราก็เป็นผู้วางแผนงานทั้งหมด กรณีของบ้านปราสาท ททท. ทำการสำรวจศักยภาพของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวและวางแผนพัฒนา แต่ถ้าเราจะใช้เป็นแนววัฒนธรรมชุมชน เราก็คงต้องผนวกเอาการสำรวจด้านวัฒนธรรมเข้าไปด้วย

ในการสำรวจด้านวัฒนธรรมเราจำเป็นต้องมีความเข้าใจในข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับ วัฒนธรรมชุมชน ได้แก่ (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 : 93-95)

ข้อเท็จจริงประการแรกที่ว่า วัฒนธรรมชุมชนที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบันนั้นหลายอย่างมีลักษณะปะปน (heterogeneous) มีทั้งส่วนที่เป็นแก่นแท้ของชุมชนเอง มีทั้งส่วนที่ถูกผสมผสานปนเปมาจากรายนอก และมีทั้งส่วนของชุมชนที่แปรเปลี่ยนสภาพไปแล้ว ดังนั้น เมื่อพบเห็น “ปรากฏการณ์” หรือ “การแสดงออกทางวัฒนธรรม” เราจำเป็นต้องจำแนกแยกแยะเพื่อหาทั้งลักษณะที่เป็นแก่นแท้ ลักษณะผสมปนเปเข้ามาที่หลัง หรือลักษณะที่เป็นต้นกำเนิด

ข้อคิดอีกประการหนึ่ง คือ การศึกษาวัฒนธรรมชุมชน (รวมทั้งวัฒนธรรมของนักพัฒนาเอง) นั้น ต้องศึกษาให้ทราบถึงแก่น (invisible part) ศึกษาถึงหน้าที่ ความหมายรวมทั้งบริบททางประวัติ-ศาสตร์ และทางสังคม เราจะต้องทำความเข้าใจว่า พิธีกรรมหรือการปฏิบัติ รวมทั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ นั้นเกิดมาอย่างมีความหมาย และมีหน้าที่ทางประวัติศาสตร์ แต่ทว่าในบางกรณีเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปบริบทเปลี่ยนแปลงไป เราก็ไม่สามารถจะเข้าใจความหมายและหน้าที่ดั้งเดิมนั้นได้ และอาจจะตีความว่าเป็นเรื่องไร้เหตุผล เป็นวัฒนธรรมที่ไม่เหมาะสม ด้วยเหตุนี้การศึกษาวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งจึงมีผลโดยทางอ้อม คือ เพื่อให้เข้าใจถึง

ศักยภาพและศักดิ์ศรีของชาวบ้าน (เช่น ความสามารถที่ชาวบ้านยังคงรักษาสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาไว้ได้ ก็โดยอาศัยความเชื่อเรื่องกาลปุตตา เป็นต้น) การศึกษานี้จะเป็นการพัฒนาการทางความคิดของนักพัฒนาตั้งแต่ขั้นรู้จักวัฒนธรรมชุมชน เพื่อจะเข้าสู่ขั้นทำความเข้าใจและท้ายที่สุดคือขั้นที่ตระหนักเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมนั้น ซึ่งจะมีผลทำให้ นักพัฒนามีทัศนะว่า ชาวบ้านก็มีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับพวกที่ไปพัฒนา

และข้อคิดประการสุดท้ายก็คือ การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเพื่ออนุรักษ์ เพื่อดัดแปลงวัฒนธรรมนั้น จะต้องไม่เป็นความสัมพันธ์ในทางเดียวคือ นักพัฒนาเป็นฝ่ายไปศึกษาและดัดแปลงวัฒนธรรมชาวบ้านเท่านั้น (หรือในทางกลับกัน) หากแต่จะต้องมีการศึกษาและดัดแปลงวัฒนธรรมของชนชั้นกลางแบบนักพัฒนาด้วย เนื่องจากเวลาที่นักพัฒนาลงไปทำงานไม่ว่าจะเป็นโครงการเศรษฐกิจ การปลูกจิตสำนึกหรืออะไรก็ตาม นักพัฒนาที่ย่อมทำตามวัฒนธรรมของตนและเราจะพบว่า การทำงานตามแบบวัฒนธรรมของเรานั้น บางครั้งอาจจะไม่เพียงพอสำหรับการแก้ปัญหา ยกตัวอย่างเช่น ความตั้งใจในการทำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ (เช่น ธนาคารข้าว) เราตั้งเป้าหมาย (ends) ที่จะให้โครงการนั้นถึงมือคนที่ยากจนที่สุดในหมู่บ้าน หากแต่วิธีการ (means) ที่เราใช้ทำโครงการนั้นเป็นแบบสมาชิกภาพ คือต้องให้ผู้ที่ต้องการจะรวมกลุ่มเอาข้าวจำนวนหนึ่งมาลงหุ้นเป็นสมาชิก ด้วยเหตุนี้กลุ่มคนที่ยากจนที่สุดในระดับที่ไม่สามารถจะมีข้าวมาสมัครเป็นสมาชิกย่อมถูกตัดโอกาสที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกไปโดยปริยายและเป้าหมายของเราไม่เคยบรรลุด้วยวิธีการดังกล่าว ฉะนั้นเราจึงต้องพิจารณาศึกษารูปแบบการช่วยเหลือกันทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ประเพณีทานทอด ประเพณีทานข้าวล้านบาตร ฯลฯ (เป็นการรวบรวมวัตถุปัจจัยช่วยเหลือคนยากจนในหมู่บ้านเดียวกัน) ประเพณีเหล่านี้ มีการดำเนินการอยู่แล้วโดยธรรมชาติ (natural) หากแต่เราจะปรับเปลี่ยนหรือจะพัฒนา (develop) ประเพณีเหล่านี้ให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาได้อย่างไร

ในขั้นตอนของการสำรวจ เราต้องหาแหล่งทรัพยากรที่ทรงคุณค่าด้านวัฒนธรรม และการสำรวจนั้นเราคงจะไม่สำรวจแต่เฉพาะปัญหาเท่านั้น แต่ต้องสำรวจวิถีแก้ปัญหาตามแบบที่ชุมชนเคยกระทำมาวางแผน ต้องผนวกเอาตัวบุคคลที่เป็นชุมชนภูมิปัญญาในชนบทเข้ามาด้วย ผนวกเอาวิธีการวางแผนตามแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ามาด้วย เช่น การทำงานร่วมกันเป็นหน่วยครอบครัว เป็นต้น

ขั้นที่ 3 : การจัดการศึกษาร่วมกัน

ในขั้นแรก ต้องเปลี่ยนแนวความคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาเสียก่อนว่า ไม่ใช่รูปแบบการฝึกอบรมที่วิทยากรจากภายนอกพพาความรู้เข้าไปถ่ายทอดให้แก่ชาวบ้านผู้ว่างเปล่า เช่น กรณีของบ้านปราสาท แต่รูปแบบการศึกษาจะต้องเป็นรูปแบบการนำเอาความรู้จากทั้งส่วนกลางของนักพัฒนาและของชาวบ้านมาประสานร่วมกัน เราอาจจะต้องค้นหา "รูปแบบการศึกษา" ที่เคยมีอยู่ตามประเพณี ซึ่งอาจจะไม่ใช่การมานั่งเรียนกันในห้องเรียน (เช่น ภาคอีสานมีรูปแบบการ "โล่" กัน) เนื้อหาของการศึกษาต้องเริ่มจากที่มีอยู่แล้วในเนื้อในของวัฒนธรรมชุมชนนั่นเอง เช่น ผญา ฮีตคอง ทา ฯลฯ

ขั้นที่ 4 : การจัดหาแหล่งทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน

แหล่งทรัพยากรในที่นี้กินความหมายกว้างตั้งแต่ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรความรู้ ทรัพยากรด้านวัตถุและทรัพยากรด้านแรงงาน เราต้องค้นหาและมีความเพียรพยายามที่จะใช้แหล่งทรัพยากรทุกอย่างที่กล่าวมานั้นจากภายในวัฒนธรรมของชุมชนให้มากที่สุด เริ่มตั้งแต่ผู้ที่จะสามารถมาเป็นวิทยากรให้การฝึกอบรมจะเป็นใครบ้าง ในชุมชนเคยมีองค์กรอะไรบ้างที่สามารถควบคุมชุมชนได้ (เช่น สภาผู้เฒ่า พระสงฆ์องค์เจ้า) การจัดทำธนาคารข้าวสามารถจะระดมทุนจากผู้ที่มีฐานะดีแต่มีน้ำใจที่อยู่ในชุมชนนั่นเองได้ไหม ชาวบ้านมีวิธีการตามประเพณีอย่างไรในการแสวงหาความร่วมมือจากบุคคลเหล่านั้น

ขั้นที่ 5 : การจัดระบบการจัดการ

เราคงจะต้องยกเลิกระบบการนำวิธีการจัดการสำเร็จรูปจากภายนอกไปให้ชุมชน เช่น ไม่ว่าจะเข้าไปในหมู่บ้านไหน แม้กรณีของบ้านปราสาทนี้ เราก็มักจะให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกัน แล้วตั้งประธาน รองประธาน เหนรัญญิก เลขานุการ ซึ่งภายในเวลาชั่วไม่กี่เดือน เราก็จะพบว่ากลุ่มแบบนี้ค่อย ๆ สลายไป เพราะชาวบ้านเองก็ไม่เข้าใจวิธีการแบ่งแยกหน้าที่ความรับผิดชอบแบบนี้ เราต้องสำรวจดูว่า ชาวบ้านมีระบบการจัดการเกี่ยวกับกลุ่มอย่างไรบ้าง กลุ่มชนิดไหน จัดจัดรูปแบบองค์กรอย่างไร ต้องมีตำแหน่งอะไรบ้าง สำหรับเกณฑ์ในการใช้เลือกผู้นำก็เช่นกัน ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะคัดคุณสมบัติของผู้นำให้เหมาะสมกับธรรมชาติของงาน เช่น ผู้นำเหมืองฝาย ก็ต้องการคุณสมบัติชุดหนึ่ง ผู้นำธนาคารข้าว ผู้นำด้านพิธีกรรม ก็เป็นคุณสมบัติอีกชุดหนึ่ง นอกจากนั้นสิ่งที่ควรศึกษาก็คือวิธีการในการตั้งกฎเกณฑ์ การให้กุยืม การลงโทษ ฯลฯ การ

ประเพณีปฏิบัติกิจกรรมเหล่านี้มีคุณค่าอะไรกำกับอยู่เบื้องหลัง เช่น การลงโทษ อาจมีความหมายเบื้องหลังที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมสมัยใหม่ เป็นต้น

ขั้นที่ 6 : การสร้างเครือข่ายสายสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก

ซึ่งอาจจะหมายรวมถึงแต่การติดต่อกับพ่อค้า กับรัฐบาล รวมทั้งหน่วยงานอื่น ๆ อีกด้วย รูปแบบและเนื้อหาของการสร้างเครือข่ายสายสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกดังกล่าวนี้ ต้องก่อตัวมาจากพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชนเอง ในขั้นตอนนี้คงจะเป็นการสัมผัสและอันตรายอย่างมาก หากเราจะนำเอากรอบวิธีคิดในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชาวบ้านกับองค์กรภายนอก ตามแบบนักพัฒนาของเราไปครอบให้กับชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะการที่ชาวบ้านจะสามารถติดต่อกับภายนอกได้อย่างมีความมั่นใจนั้น น่าจะต้องมาจากพื้นฐานของชาวบ้านเอง

ขั้นที่ 7 : การขยายงาน

ในขั้นตอนนี้เท่าที่ปรากฏมาแล้วก็คือลักษณะการขยายงานตามแบบวัฒนธรรมชุมชน น่าจะเป็นการขยายแนวคิดและขยายความช่วยเหลือด้านวัตถุไปตามสายเครือญาติ เนื่องจากความเป็นเครือญาตินั้นมีพื้นฐานความไว้วางใจ (trust) และการต้องพึ่งพาอาศัยกันเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว นอกจากนั้น รูปแบบของการขยายกลุ่ม ขยายองค์กรให้ใหญ่ขึ้นก็ยังมีวิธีการตามแบบประเพณีที่มีเหตุผลเฉพาะตัวอยู่เบื้องหลัง เช่น ทางภาคเหนือ เราจะเห็นชาวบ้านจัดตั้งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ย่อย ๆ กลุ่มละ 7-10 คน โดยตั้งกลุ่มเล็ก ๆ เช่นนี้ให้มีขึ้นให้มากในหมู่บ้านของตนแทนที่จะตั้งเป็นกลุ่มใหญ่กลุ่มเดียวแล้วเปิดรับสมาชิกใหม่ตามแบบวิธีสมัยใหม่ นอกจากนั้นยังมีการจัดความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องระหว่างกลุ่มใหม่กับกลุ่มเก่าอีกด้วย

ขั้นที่ 8 : การติดตามและประเมินผล

จากประสบการณ์ของเพื่อนนักพัฒนาได้บ่งบอกแก่พวกเราอย่างชัดเจนว่า ในธรรมเนียมประเพณีนั้นได้บรรจุแนวความคิด รูปแบบ และวิธีการเกี่ยวกับการติดตามผลและประเมินผลเอาไว้แล้ว (ซึ่งบางอย่างเราอาจจะจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบ้าง) เช่น ชาวบ้านพุทธจะมีความคิดว่า การทำบุญให้ทานนั้นเราควรจะให้ขาดไปเลย ไม่ควรจะไปติดตามดูว่าผู้รับเขาจะนำไปทำอะไร จะกลายเป็นบาปเปล่า ๆ ในกรณีเช่นนี้

เราอาจจะต้องขยายแนวคิดว่าการให้ทานด้วยวัตถุ (เช่น ทำทาน-ทอด ทอดผ้าป่าข้าว) นั้น ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่ง ในขั้นต่อไปจะต้องไปติดตามเพื่อให้วิทยาทานสืบเนื่องต่อไปอีกขั้นหนึ่งด้วย จึงจะเป็นการให้ทานอย่างสูงสุด ครบวงจร

สิ่งที่เราควรจะสำรวจและทำการค้นคว้าศึกษาดูก็คือ การติดตามและประเมินผลตามแบบของชาวบ้านนั้น กระทำในเงื่อนไขของกาลเทศะและตัวบุคคลอย่างไรบ้าง เพราะชาวบ้านอาจจะมีวัฒนธรรมในเรื่องนี้แตกต่างไปจากแนวคิดสมัยใหม่ของเรา ตัวอย่างเช่น ในโอกาสการเลี้ยงผีเหมืองผาย ไหว้ผีปู่ตานั้นอาจจะเป็นโอกาสที่ใช้สำหรับการติดตามประเมินผลกิจกรรมก็เป็นได้

9. ควรมีกรอบและตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาหมู่บ้านที่บ้านปราสาท

เมื่อกล่าวถึงการติดตามและประเมินผลของโครงการ สิ่งที่ผู้วิจัยพบว่ายังไม่เกิดขึ้นในโครงการต่าง ๆ ที่หมู่บ้านปราสาท คือกรอบและตัวชี้วัดของงานพัฒนาที่แท้จริง ททท.เพียงใช้ชื่อรางวัลที่ได้รับ (พาด้าโกลด์ อวอร์ด) เป็นจุดขาย สำหรับนักท่องเที่ยวซึ่งผู้วิจัยไม่ทราบข้อมูลด้านเงื่อนไขการให้รางวัล หากพิจารณาจากโครงการที่ได้ดำเนินการที่บ้านปราสาทในมิติของการพัฒนาชุมชนตามที่กล่าวมาแล้ว น่าจะมีการแบ่งกรอบและตัวชี้วัดในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, 2538: 120-136)

9.1 ด้านสภาพแวดล้อมและทรัพยากร

ควรพิจารณากิจกรรมที่เกิดขึ้นทั้งกิจกรรมของ ททท. และกิจกรรมของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การที่ชาวบ้านและชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรและสภาพแวดล้อมด้วยตนเองอย่างยั่งยืน ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ อาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ การพัฒนาจิตสำนึก การจัดการองค์กรชุมชน การจัดการทรัพยากรระดับครัวเรือน ระดับชุมชน

9.2 ด้านการพัฒนาอาชีพ

ควรพิจารณา เป้าหมายของการพัฒนาอาชีพ (ได้แก่ การพึ่งตนเองได้ การเข้าสู่ระบบตลาด) วิธีการผลิตที่พึงปรารถนา (เกิดดุลยภาพแก่ชีวิตให้คุณค่าและความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้าน การผลิตต่อเนื่องไม่เสี่ยงต่อการตลาด)

9.3 ด้านความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

ควรพิจารณาการนำมิติเชิงวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม ประสิทธิภาพในการแก้ปัญหา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การจัดการกลุ่ม การจัดการด้านผลประโยชน์

10. แนวทางการทำงานพัฒนาในหมู่บ้านอื่น ๆ

จากผลการวิจัยและสภาพที่เกิดขึ้นที่หมู่บ้านท่องเที่ยวตัวอย่าง เช่น บ้านปราสาทนี้ สามารถนำมาเป็นผลสรุป สำหรับการทำงานในหมู่บ้านอื่น ๆ ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 : 115-118)

10.1 การถือเอาชาวบ้านเป็นตัวตั้งของการพัฒนา

10.2 การใช้แนวทัศนะแบบ positive approach ได้แก่การทำงานแบบล่างขึ้นบน การทำงานโดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่

10.3 ยึดหลัก “การประสานกัน” (Articulation) ระหว่างสิ่งที่นักพัฒนามีและสิ่งที่ชาวบ้านมี และหลีกเลี่ยงการเข้าแทนที่ (Substitution)

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาหาวิธีการหรือโครงการที่เหมาะสมกับชาวบ้านเพื่อให้การพัฒนามีประสิทธิภาพ ซึ่งโครงการดังกล่าวจะต้อง

1.1 ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และไม่เปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

1.2 ไม่ต้องใช้เงินทุนมาก

1.3 มีการศึกษาด้านการตลาดควบคู่ไปด้วย

1.4 เป็นโครงการที่ชาวบ้านสามารถพึ่งตนเองได้

2. ควรมีการศึกษาวิจัยโครงการพัฒนาอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกับที่ศึกษา นี้ เพื่อนำมาเปรียบเทียบข้อสรุป หรืออ้างอิง วิธีการที่สามารถทำให้ชาวบ้านยอมรับและเกิดการพัฒนายั่งยืนได้
3. ควรทำการศึกษาวิจัยในกลุ่มเดิมนี้ เพื่อศึกษาปัญหาเดิมที่ยังคงอยู่หลังจากเข้าไปพัฒนาของ ททท. และผลที่เกิดขึ้นหลังการพัฒนาของ ททท.
4. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับดำเนินงานด้านการประชาสัมพันธ์ของ ททท. โดยเน้นที่เนื้อหาของข่าวประชาสัมพันธ์ สื่อที่ใช้ รวมทั้งกลุ่มเป้าหมาย